

Голові разової спеціалізованої вченої ради
з присудження ступеня доктора філософії
у Кам'янець-Подільському національному
університеті імені Івана Огієнка
доктору філологічних наук, професору
МАРЧИШИНІЙ Аллі Анатоліївні

ВІДГУК

**офіційного опонента доктора філологічних наук, професора, професора
кафедри журналістики та мовної комунікації Національного
університету**

біоресурсів і природокористування України

СЕМАШКО Тетяни Федорівни

**на дисертаційну роботу «Мовна репрезентація гендерних стереотипів у
сучасній українській художній прозі ХХІ сторіччя»**

ЖУРЕНКО Яни Василівни,

представлену на здобуття ступеня доктора філософії

з галузі знань 03 Гуманітарні науки

за спеціальністю 035 Філологія

Актуальність теми дисертаційної роботи. Дисертаційна праця Журенко Яни Василівни ще раз переконує в тому, що розвиток сучасного мовознавства рухається від моделювання мови як самодостатньої системи до об'єктивації й інтерпретації її підсистем у широких антропологічних парадигмах. Антропоцентричний принцип у лінгвістиці зумовив зміщення акцентів сучасної лінгвістичної науки на зв'язки мови з її творцем, що дозволило значно поглибити розуміння ролі мови у житті людини, її зв'язок із мисленням, соціальною взаємодією та культурним контекстом; на вивчення проблем вербалізації ментального світу людини, що лежить в основі когнітивної лінгвістики, у межах якої мовні рівні постають у контексті когнітивних структур мовної етносвідомості.

Означена наукова проблематика є перспективною оскільки дозволяє по-новому поглянути на предмет лінгвістичного дослідження, де пріоритетним є завдання пошуку закономірностей отримання, обробки та зберігання знань, набутих у результаті життєвого досвіду, та вивчення мовних форм, в яких відбувається об'єктивація цих знань.

Відтак, потребують нового лінгвістичного осмислення проблеми, пов'язані з різними вимірами мовних об'єктивацій ресурсів етносу, зокрема, гендерних стереотипів і суміжних із ними понять, репрезентованих низкою складників етнодетермінованого мовного досвіду української спільноти.

З огляду на сказане, дисертація Журенко Яни Василівни «Мовна репрезентація гендерних стереотипів у сучасній українській художній прозі ХХІ сторіччя» є, без сумніву, **актуальною**. Беззаперечну актуальність розвідки вбачаємо у кількох аспектах: *по-перше*, своєчасність дослідження, обумовлена обраним об'єктом аналізу – мовленнєва діяльність в художніх текстах, мотивована немовленнєвими завданнями, ефективність рішення яких є одним із найважливіших критеріїв, відповідно до якого здійснюється вибір мовних засобів; *по-друге*, релевантність роботи, що сприяє розв'язанню питань, пов'язаних із зрослим інтересом до проблем мови й мислення, мови й культури, концептуальних картин світу, вербальної репрезентації знань і вражень про світ; *по-третє*, аналіз гендерної специфіки текстотворення на матеріалі українських художніх текстів початку ХХІ століття виконаний із урахуванням універсальних кодів культури, що слугуватиме опертям для подальших наукових розвідок у царині когнітивних студій, перспективність яких не викликає сумніву.

Ступінь обґрунтованості наукових положень. Аналіз структури та змісту дисертаційного дослідження Я.В. Журенко засвідчує його завершеність, наукову цілісність і відповідність чинним вимогам. Здобуті нові результати підтверджують самотійний підхід до розв'язання актуальної мовознавчої проблеми, а саме: встановлено гендерні особливості мовлення чоловіків і жінок як вияв гендерних стереотипів, у виявленні оцінних номінацій осіб та специфіки їхнього використання в різних комунікативно-прагматичних ситуаціях; описано

гендерно марковану лексику як засіб вербалізації номенів «чоловік» і «жінка» в українській мовній картині світу крізь призму явища фемінізації. Аргументація викладу матеріалу дисертації та зроблені в ній узагальнення не викликають заперечень. Мова і стиль дисертації уповні відповідають тим вимогам, які висуваються до наукових робіт цього рівня.

Наукова новизна одержаних результатів. Саме з когнітивним спрямуванням пов'язуємо **новаторське** вирішення наукової проблеми: Журенко Яна на основі синтезу методологічного інструментарію мовознавства, когнітивної та комунікативної лінгвістики, лінгвокультурології та історії мови здійснила комплексний аналіз гендерної специфіки текстотворення на матеріалі українських художніх текстів початку ХХІ століття.

Наукова новизна дослідження визначається тим, що у ньому *вперше* виявлено та охарактеризовано гендерні особливості сприйняття й опису художнього тексту на структурно-змістовому та стилістичному рівнях. У роботі доказово і *по-новому* обґрунтована авторкою методика створення матриці гендерного стереотипу, відтвореного в художньому дискурсі. *Новою* також є докладно простежена у роботі динаміка процесів трансформації гендерних стереотипів.

Теоретичне та практичне значення одержаних результатів. Констатуємо, що робота має **теоретичне і практичне значення**. Теоретичне значення дисертаційної праці визначається ступенем належності її висновків до вирішення сучасних проблем лінгвістики. Зокрема, отримані результати є внеском у розробку проблем *гендерної лінгвістики* (описано метамову гендерних досліджень; створено класифікацію гендерних стереотипів, відтворених у художньому дискурсі); *когнітивної лінгвістики* (з'ясовано вплив гендерного чинника на мовленнєву поведінку персонажів, що знаходить вияв на різних рівнях мовної системи); *етнолінгвістики та лінгвокультурології* (визначено статус гендерної стереотипізації в українській лінгвокультурній традиції).

У практичному аспекті результати, основні положення й висновки наукового дослідження є цінними для використання в лінгвокраїнознавчих студіях, у курсі стилістики української мови, лінгвістики тексту, теорії дискурсу, для створення нових спецкурсів із когнітивної та гендерної лінгвістики. Результати дослідження будуть корисними при створенні навчального й науково-методичного контенту, зокрема підручників і посібників, під час написання курсових, бакалаврських і магістерських робіт.

Наукові праці, які відображають результати дисертації. Робота Журенко Я. належно **апробована**. Теоретичні й практичні результати дослідження дисертантка виклала в шістнадцяти наукових публікаціях, серед яких – сім наукові статті, надруковані у фахових виданнях України, дев'ять у збірниках матеріалів конференцій. Науковий доробок дисертантки обговорено на численних Міжнародних і Всеукраїнських наукових і науково-практичних конференціях.

Відсутність порушення академічної доброчесності. Ознайомлення з текстом дисертації, опублікованими здобувачкою науковими працями дозволяє зробити висновок про дотримання авторкою вимог академічної доброчесності. Наукова робота є оригінальною, самостійною, не містить плагіат і самоплагіат. Усі твердження містять покликання на авторитетні праці з відповідним бібліографічним описом.

Загальна оцінка дисертації. Означивши думку, що «гендерна система віддзеркалює асиметричні культурні оцінки та очікування, адресовані людям залежно від їх статі» (с. 19), дисертантка ставить за **мету** встановити гендерні особливості мовлення чоловіків і жінок як вияв гендерних стереотипів через виявлення оцінних номінацій осіб та специфіки їхнього використання в різних комунікативно-прагматичних ситуаціях, а також комплексний опис гендерно маркованої лексики як засобу вербалізації номенів «чоловік» і «жінка» в українській мовній картині світу крізь призму явища фемінізації.

Похвально, що поставлені **завдання** (с. 22), які послідовно розв'язуються у дисертаційній праці, привертають увагу до тих полідисциплінарних аспектів

феномену гендерної стереотипізації, які виводять цю наукову розвідку за межі традиційного вивчення стереотипів. **Об'єктом** дослідження обрано висловлювання / дискурси / тексти художньої комунікації, а **предметом** – засоби вербалізації гендерних стереотипів, якими комунікант послуговується як під час мовлення, так і при його сприйнятті.

Зміст завдань зумовлює добір **матеріалу дослідження**. Джерелом відбору матеріалу стали художні тексти початку ХХІ століття авторів Оксани Забужко, Ірени Карпи, Юрія Андруховича, Софії Андрухович, Люко Дашвар, Сергія Жадана, Ігоря Мисяка, Галини Вдовиченко, Юрія Винничука, Тамари Горіха Зерня, Наталки Доляк, Володимира Лиса, Люби Клименко, Євгенії Кононенко, Ліни Костенко, Тетяни Малярчук, Марії Матіос, Світлани Ославської, Ірен Роздобудько, Галини Ручай, Ольги Слоньовської, Світлани Талан, Галини Тарасюк, з яких обиралися приклади вербалізації гендерних стереотипів. Принагідно зауважимо, залучення такої об'ємної джерельної бази дослідження сприяло об'єктивній верифікації висунутої у науковій праці гіпотези та обґрунтованості й достовірності результатів.

На схвальну оцінку заслуговує синтезувальний підхід до предмету дослідження, що уможливив комплекс різноманітних **методів і методик**, які були використані для інвентаризації та інтерпретації гендерних стереотипів, вияву їх використання для організації висловлювання / дискурсу / тексту, зверненого до адресата різної статі.

Досить солідно представлена репрезентативна теоретична база дисертації, що консолідує ґрунтовний системний аналіз чинних концепцій гендерної стереотипізації і критично осмислену літературу з лінгвосеміотики, дискурсології, комунікативної лінгвістики, когнітивної лінгвістики, зокрема теорії гендерної лінгвістика (загалом 215 позицій, із них 34 позиції іноземними мовами), засвідчують загальнонаукову й філологічну обізнаність авторки.

Робота має типову, цілком логічну **структуру**, що відповідає ґрунтовному викладу сформульованій у ній проблемі. Дисертаційна праця Журенко Яни складається з двох анотацій (українською та англійською мовами), списку

публікацій здобувача, змісту, вступу, трьох розділів із висновками до кожного з них, загальних висновків, списку використаної літератури та джерел – 247 позицій (із них 215 позицій – праці вітчизняних і зарубіжних авторів, 32 позиції – список використаних джерел), додатків. Повний обсяг дисертації становить 234 сторінки, із них 171 основного тексту.

Вступ містить усі нормативно визначені компоненти. Теоретично послідовним та виваженим вважаємо шлях, обраний дисертанткою для реалізації поставленої мети. У **першому** розділі «Теоретичні та методологічні основи гендерної стереотипізації в лінгвістиці» (с. 27–66) викладено теоретичні засади дослідження: проводиться ретроспективний аналіз гендерних досліджень, їх становлення та розвиток у різних парадигмах знань; визначаються основні чинники, які зумовлюють гендерні різноманіття та впливають на диференціацію мови чоловіка і жінки; розкривається природа гендерних стереотипів; виділяються категорії, які детермінують диференціацію параметрів гендерно-маркованого художнього тексту.

У **другому** розділі роботи «Гендерні стереотипи в сучасній художній постмодерній прозі та особливості їх мовної реалізації» (с. 67–113) кваліфіковано розглянуто авторські особливості художнього тексту та мовні категорії, які сприяють ідентифікації параметрів чоловічого і жіночого текстів; означено специфіку авторського сприйняття та опису гендерних стереотипів на змістовому, структурному та стилістичному рівнях.

Третій розділ «Національно-культурна специфіка гендерних стереотипів в сучасній художній картині світу» (с. 114–167) присвячено аналізу маскулінних і фемінних типів ситуацій, які містять оцінні номінації та створюють українську мовну картину світу. Відповідні висловлювання виділяються на основі співвіднесення до певної статі мовця та розглядаються як окремо, так і з подальшим співставленням результатів.

Відрядно, що окреслюючи розуміння поняття «мовна картина світу», здобувачка визначає останню як результат об'єктивації концептуальної картини світу в мові. «Якщо концептуальна картина світу постає як сукупність концептів,

то мовна картина світу існує у вигляді значень мовних одиниць, що формують семантичний простір мови. Мовна картина світу не тотожна концептуальній картині світу, а «становить лише її частину, оскільки мовне вираження охоплює не всю концептосферу, а лише ті концепти, які мають комунікативну значущість і культурну цінність для певного народу» (с. 5). Сказане слугує вагомим внеском у вивчення мови не тільки як засобу спілкування, а й ресурсу формування й збереження унікальної картини світу кожного народу, досвід якого відображено в гендерних стереотипах – складного багатоаспектного лінгвістичного, психологічного, соціокультурного явища, дієвого інструменту аналізу специфіки внутрішнього світу та поведінки носіїв культури, які фіксує мова.

Проміжні й загальні **висновки** (с. 168–171) системно відображають зміст роботи, корелюють із поставленими завданнями та окреслюють перспективи подальших наукових розвідок.

Дисертація Я.В. Журенко вирізняється високим рівнем академічної грамотності; оформлення наукового доробку відповідає чинним вимогам; зміст автореферату засвідчує належний науковий рівень дослідження та є ідентичним до основних положень дисертації.

Дискусійні положення та зауваження до дисертаційної праці. Висловимо деякі міркування з приводу окремих положень рецензованої праці, які, на нашу думку, або належно не вмотивовані, або потребують додаткових коментарів чи більш переконливих аргументів.

1. Викликає застереження прагнення здобувачки охопити значний за обсягом матеріал, що не дало змоги авторці роботи здійснити його докладне коментування (наприклад, лексеми *альфасамиця*, *аристократ* (с. 82)). На нашу думку, доцільним також видається уточнення та більш прозоре окреслення процедури аналізу словникових дефініцій, що стосуються ядерних лексем «чоловік» і «жінка».

2. На с. 122 роботи простежується певна непослідовність у викладі спостережень щодо повторів: авторка одночасно переходить від аналізу семантико-стилістичної актуалізації лексичних одиниць у діалогічному

контексті до розгляду номінаційних ланцюжків, чітко не окреслюючи логічного зв'язку між цими аспектами. Доцільно було б розмежувати опис семантико-стилістичних трансформацій та лексико-семантичних повторів, адже перший феномен пов'язаний із прагматикою тексту й авторським переосмисленням слова, тоді як другий – із когерентністю й композиційною організацією.

3. У своєму дослідженні дисертантка послуговувалась художніми текстами ХХІ сторіччя, серед яких переважно твори авторок. Виникає запитання: чи не впливає це на дещо асиметричне бачення гендерних стереотипів?

4. У роботі спостережені мовні огріхи (*протягом* (с. 63), *складова* (с. 68, 72, 115) та ін.).

Наведені міркування мають дискусійну природу і жодним чином не впливають на загальне позитивне враження від дисертації, а скоріше відображають сьогоденні лінгвістичні проблеми, до розв'язання яких долучилася здобувачка. Маємо надію, що висловлені зауваження та запитання опонента спонукатимуть авторку до подальших наукових пошуків у царині лінгвокультурних та когнітивних студій.

Дисертаційна праця Я.В. Журенко відзначається логічною завершеністю, виконана із залученням достатнього фактичного матеріалу й сучасних методів дослідження, які забезпечують достовірність отриманих результатів. Авторка виявила лінгвістичну ерудицію, знання не тільки досліджуваної галузі науки, а й багатьох інших наук феноменологічного спрямування, а також здібність до самостійного аналізу.

Наукова розвідка окреслює перспективи її подальших досліджень, зокрема, врахування гендерного параметра розширює уяву про характер і причини мовної варіативності, особливості мовленнєвої поведінки, пов'язані з гендерними стереотипами, міжособистісний і міжкультурний характер комунікації, специфіку конкретних мовленнєвих актів, аналіз оцінних номінацій

осіб на якісно новий рівень дослідження та відкриває перспективи подальших студій у контексті гендерної адресатності художнього тексту.

Отже, дисертаційна праця ЖУРЕНКО Яни Василівни «Мовна репрезентація гендерних стереотипів у сучасній українській художній прозі XXI сторіччя» є самостійним завершеним науковим дослідженням, яке за актуальністю обраної теми, достовірністю отриманих результатів, обсягом проведених досліджень, теоретичною та практичною цінністю, змістом та оформленням уповні відповідає спеціальності 035 Філологія, «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. №44 (зі змінами), а її авторка – Яна Василівна ЖУРЕНКО – заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 03 Гуманітарні науки за спеціальністю 035 Філологія.

Офіційний опонент:

доктор філологічних наук, професор,

професор кафедри журналістики та мовної комунікації

Національного університету біоресурсів і

природокористування України

Тетяна СЕМАШКО

